

СИСТЕМА НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ

*Менджул М.В., к.ю.н., доцент кафедри
міжнародного приватного права, правосуддя
та адвокатури ДВНЗ «УжНУ»*

*Імре Е.Ю.
студентка магістратури
юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»*

Незважаючи на численні наукові праці, що досліджують питання організаційно-правової форми юридичної особи, її поділу на види, залишається актуальним питання про систему непідприємницьких товариств в Україні.

Цивільний кодекс України не визначає поняття організаційно-правової форми юридичної особи. Тільки „Класифікація організаційно-правових форм господарювання”, затверджена наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97, встановлює, що організаційно-правова форма господарювання - форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо. Проте даний акт закріплює понад 60 організаційно-правових форм господарювання на Україні. Безперечно, це тільки додає аргументів для обґрунтування необхідності закріплення в ЦК України вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб.

Відповідно до ст. 83 ЦК України юридичні особи приватного права можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Таким чином, перелік організаційно-правових форм юридичних осіб не є вичерпним. Ми погоджуємось з думкою І.М. Кучеренко про те, що система організаційно-правових форм юридичних осіб повинна бути вичерпною і наведена саме у ЦК [1, с. 27]. На разі, ЦК України містить винятковий перелік підприємницьких товариств (ст. 84), і не містить такого переліку непідприємницьких товариств [2, с. 291].

Відсутній також єдиний науковий підхід до розуміння поняття „організаційно-правова форма”. Науковці вважають, що організаційно-правова форма юридичної особи являє собою систему встановлених законом, обов'язкових ознак (елементів), які істотно відрізняють один вид юридичної особи від іншого, зокрема: мета юридичної особи, порядок її створення, склад та правовий статус учасників, організація (структура) управління, умови відповідальності юридичної особи та її учасників, правовий режим майна та ін. Слід також звернути увагу на те, що поняття „юридична особа” і „організаційно-правова форма” нетотожні. Юридична особа - це, насамперед,

суб'єкт права, а організаційно-правова форма визначає характер правовідносин, що складаються у зв'язку зі створенням, діяльністю та припиненням юридичної особи, а також певні відносини всередині самої юридичної особи [3, с. 85].

І.М. Кучеренко, з метою побудови системи організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, пропонує ввести таке поняття, як системоутворююча організаційно-правова форма юридичних осіб, до якої відносить товариство, господарське товариство та кооператив [1, с. 291 - 292]. Безперечно, дана пропозиція заслуговує на належну увагу та доопрацювання в окремому дослідженні, оскільки до системоутворюючих організаційно-правових форм юридичних осіб автор відносить як товариство, так і господарське товариство, при цьому відповідно до ст.ст. 83 - 84 ЦК України товариства поділяються на непідприємницькі та підприємницькі, а останні в свою чергу можуть бути створені лише як господарські товариства та виробничі кооперативи.

Відповідно до ст. 83 та ст. 84 ЦК України товариства поділяються на підприємницькі (господарські товариства (акціонерне, повне, командитне товариства, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю) і виробничі кооперативи) та непідприємницькі. Подібний поділ закріплений в ст. 50 ЦК Російської Федерації та в ст. 46 ЦК Республіки Білорусь, що виділяють комерційні та некомерційні організації [4, с. 390; 5, с. 288]. Водночас І.М. Кучеренко обґрунтовує необхідність поділу юридичних осіб приватного права на підприємницькі та непідприємницькі. Оскільки при поділі на підприємницькі та непідприємницькі тільки товариств, поза увагою ЦК залишився такий вид організаційно-правової форми юридичної особи, як установа, яку ряд науковців також відносить до непідприємницьких юридичних осіб [6, с. 143; 7, с. 10]. Ми підтримуємо таку позицію науковців.

Підприємницькими товариствами є товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками. Непідприємницькі товариства не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Таким чином, критеріями розмежування товариств на підприємницькі та непідприємницькі є отримання прибутку як основна мета діяльності та розподіл прибутку між учасниками товариства. На нашу думку, основна діяльність непідприємницького товариства має бути спрямована на досягнення суспільнокорисних цілей, а підприємницька діяльність повинна носити допоміжний характер і бути джерелом фінансування основної діяльності [2, с. 292 - 293]. Тобто, законодавець обмежує права непідприємницького товариства щодо розпорядження отриманим прибутком і надає право використовувати його тільки відповідно до статутних цілей.

Таким чином, спеціальна правоздатність непідприємницьких товариств і заборона розподіляти можливий прибуток між учасниками є конститутивними ознаками, що дозволяють відмежувати їх від підприємницьких товариств.

В Російській Федерації організаційно-правові форми некомерційних юридичних осіб закріплені в ЦК Російської Федерації (ст.ст. 116 - 123) та законі „Про некомерційні організації” від 12 січня 1996 р. (ст. 2, ст.ст. 6 - 12), зокрема

такі: споживчі кооперативи, громадські та релігійні організації (об'єднання), фонди, установи, асоціації та союзи, а також некомерційні партнерства, автономні некомерційні організації [11, с. 71, 73 – 77]. Крім того, Закон Російської Федерації „Про громадські об'єднання” від 19 травня 1995 р. № 82-ФЗ передбачає наступні організаційно-правові форми об'єднань громадян: громадська організація, громадський рух, громадський фонд, установа та орган громадської самодіяльності (ст. 7) [11, с. 94 - 95]. Федеральними законами встановлено, що до некомерційних організацій також відносяться: товариства власників житла, торгово-промислові палати, товарні біржі, нотаріальна палата та адвокатські об'єднання, недержавний пенсійний фонд та ін. [4, с. 400 – 402; 1, с. 26 - 27]. Таким чином, законодавство Російської Федерації не містить чіткої системи організаційно-правових форм некомерційних організацій, скоріше це виглядає як неузгоджене їх нагромадження. Враховуючи це, російські вчені пропонують закріпити в Цивільному кодексі вичерпний перелік організаційно-правових форм некомерційних організацій [4, с. 394].

Переважає більшість комерційних та некомерційних організацій на території Європейського Союзу створюються й діють у формах, передбачених законодавством окремих держав-членів, тобто є національними юридичними особами [12, с. 19]. Формами некомерційних організацій у ЄС є, насамперед, асоціації й фонди, правове регулювання яких у державах-членах є надзвичайно різноманітним. Залежно від держави-члена різновидом асоціацій або некомерційної організації на території ЄС є професійні союзи, політичні партії й релігійні об'єднання. Правове регулювання некомерційних організацій держав-членів з боку Європейського Союзу перебуває на досить низькому рівні. Серед асоціацій, офіційно визнаних в установчих документах ЄС, спеціальної регламентації піддані тільки політичні партії [12, с. 22 - 23].

Проект закону „Про непідприємницькі організації” пропонує такі форми непідприємницьких організацій: товариство (засновується не менше ніж двома фізичними та/або юридичними особами та об'єднує на добровільних засадах і на основі індивідуального членства осіб, що об'єдналися для досягнення спільної статутної мети для здійснення та захисту своїх прав і свобод та задоволення спільних нематеріальних інтересів, має корпоративний устрій і управляється його членами); установа (засновується за ініціативою однієї фізичної чи юридичної особи або групи таких осіб, які не беруть участі в її управлінні, на основі майна, переданого установі засновниками, і не має членства) та фонд, що є особливою формою установи.

На нашу думку, для визначення організаційно-правової форми непідприємницьких організацій можна застосовувати такі критерії: порядок створення (об'єднання осіб (членська організація) чи об'єднання майна); обсяг прав засновників на майно, передане організації, та управління нею; характер цивільно-правової відповідальності засновників та мета організації. Саме тому ми підтримуємо позицію розробників законопроекту „Про непідприємницькі організації” щодо необхідності законодавчого закріплення таких організаційно-правових форм непідприємницьких організацій як товариство, установа та фонд [2, с. 293].

Отож систему непідприємницьких товариств становлять:

- громадські організації;

- політичні партії (які, відповідно до ст. 2 Закону України „Про політичні партії в Україні”, є зареєстрованими згідно з законом добровільними об’єднаннями громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, метою яких є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах та інших політичних заходах);

- благодійні організації (ст. 1 Закону України „Про благодійництво та благодійні організації” встановлює, що це недержавні організації, головною метою діяльності яких є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб);

- релігійні організації (відповідно до ст. 7 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації” від 23 квітня 1991 р. ці організації створюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру. Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління й установи, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади, а також об’єднання, що складаються з цих релігійних організацій);

- споживчі кооперативи (які, відповідно до ст. 1 Закону України „Про споживчу кооперацію”, є добровільними об’єднаннями громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану. Незважаючи на те, що ЦК України (ст. 86) відносить споживчі кооперативи до непідприємницьких товариств, ч. 4 ст. 6 Закону України „Про споживчу кооперацію” надає право членам споживчого товариства одержувати частину прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між ними, відповідно до їх пайового внеску. Таким чином, положення Закону України „Про споживчу кооперацію” суперечать ЦК України (ст. 85). Саме тому ми підтримуємо позицію І.М. Кучеренко і вважаємо, що поки не будуть внесені відповідні зміни до Закону України „Про споживчу кооперацію”, споживчі кооперативи не можна вважати непідприємницькими товариствами [1, с. 161]);

- недержавні пенсійні фонди (вони, відповідно до ст. 1 Закону України „Про недержавне пенсійне забезпечення”, є непідприємницькими товариствами, що функціонують та провадять діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснюють пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законом порядку);

- об’єднання співвласників багатоквартирного будинку (ст. 1 Закону України „Про об’єднання співвласників багатоквартирного будинку” визначає, що об’єднання співвласників багатоквартирного будинку - юридична особа, створена власниками для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання неподільного та загального майна) та ін.

Таким чином, в Україні розгалужена система непідприємницьких товариств, зокрема громадські організації, політичні партії, благодійні

організації, релігійні організації, недержавні пенсійні фонди, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку тощо. На разі залишається актуальним дослідження правового статусу кожного з них з метою удосконалення українського законодавства, приведення його у відповідність до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія / Ірина Миколаївна Кучеренко. - К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. - 328 с.

2. М. В. Місце громадських організацій в системі суб'єктів цивільного права України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [„Проблеми формування систем кваліфікацій та сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: національний та європейський виміри”], (Ужгород (Україна) - Сніна (Словаччина), 18 - 21 листопада 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Закарпатський держ. ун-т. – Ужгород: Ліра, 2008. –С. 289 - 297.

3. Кочергіна К. Організаційно-правові форми підприємницьких товариств як об'єкт законотворчого моделювання / Катерина Кочергіна // Українське комерційне право. – 2005. - № 6. - С. 83 – 96.

4. Беляев К. П. Некоммерческие организации в системе юридических лиц / К. П. Беляев // Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 3. К 80-летию С. С. Алексеева. - М. : Статут; Екатеринбург: Институт частного права, 2004. - С. 390 - 405.

5. Кучеренко І. М. Види юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності / І. М. Кучеренко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 7. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. - С. 286 – 292.

6. Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу в Україні / [Я. М. Шевченко, Ю. Л. Бошицький, А. Ю. Бабаскін та ін.]. - К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. - 456 с.

7. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 „Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / Д. С. Лещенко. – Харків, 2005. - 20 с.

8. Климов А. П. Юридические лица как субъекты международного частного права : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. П. Климов. - СПб., 2004. - 22 с.

9. Лихотникова Е. П. Некоммерческие организации: правосубъектность и право собственности : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 „Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право” / Е. П. Лихотникова. - М., 2004. –23 с.

10. Дуглас Ратцен. Правові основи діяльності некомерційних організацій в Центральній та Східній Європі / Дуглас Ратцен, Девід Мур, Майкл Дарем // Громадянське суспільство. - 2009. - № 4 (11). – С. 26 – 32.

11. Некоммерческие организации: правовое положение, законодательство, учредительные документы./ [Соловьева С.В., Тихомиров М.Ю.] ; под ред. М.Ю. Тихомирова.- М.: 1998.- 541 с.

12. Кондратьев А. В. Организационно-правовые формы юридических лиц в праве Европейского Союза : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / А. В. Кондратьев. - М., 2006. - 27 с.